

ก่อนจะมาเป็น “ธัมมิกสังคมนิยมแบบเผด็จการ”:
การเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธทาสภิกขุ
ในทศวรรษ 2490 - พ.ศ. 2509¹

Before the Coming of Dictatorial
Dhammic Socialism:
The Movement of Buddhadasa Bhikkhu's
Thought 1940s - 1966 A.D.

วิศรุต บวงสรวง
Witsaroot Buangsuang
นักวิจัยอิสระ

¹ บทความนี้ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ เรื่อง การเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธทาสภิกขุกับการเมืองไทย ทศวรรษ 2510-2530 เสนอต่อภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชระ สีนุประมา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาอนึ่ง ความผิดพลาดทั้งปวงเป็นของข้าพเจ้าเพียงผู้เดียว

บทคัดย่อ

บทความนี้ มุ่งอธิบายว่าภายใต้บริบททางการเมืองไทย ช่วงทศวรรษ 2490 เมื่อพระพุทธศาสนาอันเป็นอุดมการณ์หลักของชาติไทยเผชิญหน้าเข้ากับคอมมิวนิสต์ช่วงแรกๆ นั้น ในท่ามกลางข้อถกเถียงของปัญญาชนร่วมสมัย พุทธทาสภิกขุมีแนวคิดทางการเมืองและการตีความพระพุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์อย่างไร ผลการศึกษาพบว่า พุทธทาสภิกขุเห็นว่า ระบอบคอมมิวนิสต์ เสรีนิยมประชาธิปไตย มีโอกาสสร้างสันติภาพถาวรได้ เพราะระบอบการเมืองดังกล่าวมุ่งบรรลุจุดประสงค์ทางวัตถุ ในทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ ระบอบการเมืองอันพึงปรารถนา คือ ระบอบการเมืองตามหลักพระพุทธศาสนาที่มุ่งบรรลุทางจิตที่ปลดปล่อยชีวิตออกจากโลกทางวัตถุ

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, คอมมิวนิสต์, พุทธทาสภิกขุ

Abstract

This article examines how Buddhadasa Bikkhu's thought was interpreted under the political contexts of Thai society during the 1950s, when Buddhism, the main ideology of Thailand, encountered Communism in the early periods in which many intellectuals were arguing about Buddhism and Communism. The study shows that Buddhadasa Bikkhu did not agree with either Communism or Liberal Democracy as the regimes based on these ideologies failed to create permanent peace, and they both focused on materialistic fulfillment. They, thus, aim at mundane happiness, whereas the Buddhist democracy and socialism aim to the spiritual bliss. In Buddhadasa Bikkhu's thought, the ideal political system according to Buddhism is considered the best system ever.

Keywords: Buddhism, Communism, Buddhadasa Bikkhu

1. คำกล่าวนำ

เมื่อกล่าวถึงการศึกษานโยบายทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุที่ผ่านมานั้น งานศึกษาส่วนมากมักอธิบายโดยอ้างอิงหลักฐานจาก *ธัมมิกสังคมนิยม* ฉบับที่มี *โดนัลด์ เค. แสวเรอร์* (Donald K. Swearer)³ เป็นบรรณาธิการ ซึ่งรวบรวมเอาเฉพาะธรรมเนียมว่าด้วยการเมืองที่ปรากฏในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และกลายเป็นฉบับที่แพร่หลายในการศึกษาแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุมากที่สุด ขณะเดียวกันงานศึกษาที่ผ่านมาก็เกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุที่มุ่งศึกษาเฉพาะช่วงทศวรรษ 2510 เป็นหลัก³ ราวกับว่าแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุนั้นปรากฏขึ้นอย่างฉับพลัน

² อันได้แก่ *ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม* (บรรยายเมื่อ ณ วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516), *สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา* (บรรยายเมื่อ ณ วันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2517), *สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้* (บรรยายเมื่อ ณ วันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2518) และ *ค่าและความจำเป็นที่ต้องมีศีลธรรม* (บรรยายเมื่อ ณ วันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2517) ดู พุทธทาสภิกขุ, *ธัมมิกสังคมนิยม*, บรรณาธิการโดย โดนัลด์ เค. แสวเรอร์, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529).

³ ดู Tomomi Ito, *Modern Thai Buddhism and Buddha-dasa Bhikkhu: A Social History*, (Singapore: NUS Press, 2012)., ธิกานต์ ศรีนารา, “ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนฝ่ายค้าน” ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย

ทันที โดยปราศจากรากฐานหรือการก่อตัวทางความคิดจากช่วงเวลาก่อนหน้า อีกทั้งงานวิเคราะห์จำนวนหนึ่งมักมุ่งแต่เพียงอธิบายว่าแนวคิดพุทธทาสภิกขุ มีลักษณะสำคัญอย่างไรประกอบด้วยอะไรบ้าง⁴ รวมถึงงานที่สนับสนุนและวิพากษ์ว่านำไปปฏิบัติได้จริงหรือไม่⁵ โดยมีได้ให้ความสำคัญกับบริบททางประวัติศาสตร์และหลักฐานอื่นๆ ทำให้ภาพแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุที่ปรากฏในงานเหล่านั้น ดูราวกับเป็นความคิดที่หยุดนิ่งปราศจากพลวัตเคลื่อนไหว

กล่าวในเบื้องต้นได้ว่า องค์ความรู้ที่ผ่านมากเกี่ยวกับการศึกษาแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ นั้น ให้ความสำคัญ

พ.ศ. 2524-2534,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), 417-433.

⁴ Peter A. Jackson, *Buddhadasa Theravada Buddhism and Modernist Reform in Thailand*, (Chiangmai: Silkworm Book, 2003)., ชลธิ์ ยังตรง, “ความคิดทางการเมืองพุทธทาสภิกขุ,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533)

⁵ ดู นิติ มณีกาญจน์. “การเมืองตามเจตนารมณ์ของพระเจ้า: การทำความเข้าใจการเมืองตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553) ปรีชา ช่างขวัญเย็น, *ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538).

เฉพาะความคิดของพุทธทาสภิกขุที่ปรากฏในช่วงทศวรรษ 2510 เท่านั้น และมักใช้หลักฐานสำคัญเพียงชิ้นเดียวนั้นก็คือ *ธัมมิกสังคมนิยาม* ซึ่งรวบรวมเอาแต่เฉพาะธรรมเทศนาของพุทธทาสภิกขุที่ปรากฏในช่วงตั้งแต่กลางทศวรรษ 2510 เป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ยังไม่ปรากฏว่ามีการค้นคว้าเส้นทางเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธทาสภิกขุในช่วงเวลาก่อนหน้านี้เลย

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เอง บทความนี้จึงมุ่งค้นคว้าว่า ก่อนหน้าการมาของแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุในช่วงทศวรรษ 2510 นั้น พุทธทาสภิกขุมีการก่อตัวและพัฒนาก้าวความคิดเป็นมาอย่างไร โดยมีขอบเขตเวลาในการนำเสนอตั้งแต่ทศวรรษ 2490 อันเป็นช่วงที่แวดวงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาไทยกำลังเริ่มถกเถียงประเด็นว่าด้วยพระพุทธรูปกับคอมมิวนิสต์ ถึงช่วงกลางทศวรรษ 2500 ที่ปรากฏหลักฐานการเปลี่ยนผ่านทางความคิดที่สำคัญของพุทธทาสภิกขุ ที่จะเป็นพื้นฐานให้กับแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุในช่วงทศวรรษ 2510 ควรกล่าวด้วยว่า บทความนี้มิได้มีจุดมุ่งหมาย ที่จะอธิบายแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุในทุกๆ ด้าน หากทว่ามุ่งอธิบายให้เห็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการเริ่มแรกทางความคิดของพุทธทาสภิกขุ ในช่วงเวลาหนึ่งซึ่งยังไม่เคยได้รับการค้นคว้าเป็นการเฉพาะมาก่อนเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้หลักฐานที่ยังไม่เคยถูกอ้างอิงมาก่อน อีกทั้งมุ่งถกเถียงและนำเสนอว่าแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ นั้น ก่อตัวขึ้นแล้วอย่างเป็นระบบภายใต้บริบทการปะทะกันทางความคิดระหว่างพระพุทธรูปกับคอมมิวนิสต์ในช่วงทศวรรษ 2490-2500 และแนวคิดดังกล่าวมี

บทบาทสำคัญในการที่ได้อุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยและสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ด้วยการตีความพระพุทธศาสนาตามแนวทางของพุทธทาสภิกขุ มิใช่การประนีประนอมทางความคิดดังที่เคยอธิบายกันมาแต่อย่างใด

2. เมื่อพระพุทธศาสนาเผชิญหน้ากับคอมมิวนิสต์

ช่วงทศวรรษ 2490 นั้น การเมืองไทยตกอยู่ภายใต้สถานการณ์สงครามเย็น อันเป็นการต่อสู้ขั้วเคียวระหว่างอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยที่นำโดยสหรัฐอเมริกา กับสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ที่นำโดยสหภาพโซเวียต ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวไทยได้ถูกสหรัฐฯ เลือกเพื่อทำหน้าที่เป็นฐานที่มั่นสำคัญในการดำเนินการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้การชี้แนะของสหรัฐฯ รัฐบาลไทยในขณะนั้นได้ดำเนินการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ รวมไปถึงสร้างภาพลักษณ์ของคอมมิวนิสต์ให้อยู่ในฐานะศัตรูที่จะเข้ามาทำลายล้างชาติ ที่สำคัญคือ ศาสนา ดังเช่น การตีพิมพ์โปสเตอร์ภาพนักรบโบราณไว้หมวดเคราะห์หน้าตาจุดต้นคล้ายสตาลิน ถือคบไฟและค้อนเข้าเหยียบย่ำทำลายศาสนสถานของพุทธ คริสต์และอิสลาม มีภาพของนักบวชของศาสนาต่างๆ วิ่งหนีกันอลหม่าน รวมถึงมีการทำตรายางต่อต้านคอมมิวนิสต์ 4 แบบ คือ “เอกราชอยู่ได้ด้วยความสามัคคี” “ประเทศไทยเป็นของคนไทย” “ผืนแผ่นดินไทยหาไม่ได้อีกแล้ว” และ “คอมมิวนิสต์มาศาสนาหมด” เพื่อให้รัฐบาล

ไทยใช้สำหรับการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย⁶

ต่อมาช่วงปลายทศวรรษ 2490 –พ.ศ. 2500 นั้นเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของไทย กล่าวคือ ในช่วงปลายทศวรรษ 2490 รัฐบาลและประชาชนต่างให้ความสนใจต่องาน “ฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” หรือ “กิ่งพุทธกาล” นอกจากพิธีดังกล่าวจะมีนัยไปถึงการต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์แล้ว⁷ กระแสดังกล่าวยังนำไปสู่ความตื่นตัวในการศึกษาพระพุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์ของบรรดานักคิดและปัญญาชนต่างๆ ด้วย ประกอบกับในปี พ.ศ. 2499 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีทรงผนวชขึ้น ทำให้มหาชนและสังคมไทยสนใจพระพุทธ

⁶ ณัฐพล ใจจริง. “พระบารมีปกเกล้าฯใต้เงาอินทรี แผนสงครามจิตวิทยาอเมริกัน กับการสร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็น “สัญลักษณ์” แห่งชาติ,” ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2554): 109.

⁷ พัชรลดา จุลเพชร. “แนวคิดเรื่องกิ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 42-44., นอกจากงานดังกล่าวจะมีนัยเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์แล้ว ในแง่หนึ่งก็เป็นความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ที่มุ่งอาศัยพระพุทธศาสนาเพื่อช่วงชิงสร้างการสร้างความชอบธรรมและแข่งบารมีกับสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ดู ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์. “ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาและรัฐบาล การนิยามความเป็นไทยในการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 33 ฉบับที่ 12 (ตุลาคม 2555): 70-91.

ศาสนาที่ขึ้นไปอีก⁸

ครั้นต่อมาเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการยึดอำนาจการปกครอง เมื่อ พ.ศ. 2501 นั้น เขาได้รื้อฟื้นให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีความสำคัญในฐานะอุดมการณ์ของชาติและความชอบธรรมต่อระบอบเผด็จการ อันมีรากฐานจากพระพุทธศาสนา และระบอบอุปถัมภ์แบบกษัตริย์โบราณ⁹ สฤษดิ์ก็ยังได้รื้อฟื้นการพระราชพิธีที่ถูกยกเลิกไปภายหลังการเปลี่ยนแปลงเมื่อ พ.ศ. 2475 ภายใต้ระบอบสฤษดิ์นี้เองที่พระมหากษัตริย์กลับมาทรงแสดงบทบาทเชิงพิธีกรรมทั้งในแง่เทวราชาและพุทธราชาอีกครั้ง¹⁰

ขณะที่เบเนดิก แอนเดอร์สัน (*Benedict Anderson*) อธิบายว่าในกระบวนการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง สฤษดิ์มิได้ใช้แต่เพียงสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้นหากแต่ยังรวมถึงพระพุทธศาสนาด้วย กล่าวคือ สฤษดิ์ได้ตรา *พระราช*

⁸ พัทธลดา จุลเพชร, “แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500,”: 52, 169-180.

⁹ Frank C. Darling. “Modern Politics in Thailand,” *The Review of Politics*, Vol. 24, No. 2 (April., 1962): 177., Frank C. Darling. “Marshal Sarit and Absolutist Rule in Thailand,” *Pacific Affairs*, Vol. 33, No. 4 (December, 1960): 358.

¹⁰ ดูทักษ์ เฉลิมเตียรณ, *การเมืองระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*, บรรณาธิการโดย อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข, อังรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552), 365 - 367.

บัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ยกเลิก พระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งเป็นระบบกระจายอำนาจและโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์เป็นประชาธิปไตยแล้วแทนที่ด้วยระบบรวมศูนย์แบบอำนาจนิยมภายใต้การควบคุมของสมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงแต่งตั้งคณะกรรมการที่เป็นพระที่อยู่ในโอวาททั้งสิ้น¹¹ ภายใต้การคุกคามองค์กรสงฆ์เช่นนี้ ยังได้นำไปสู่กรณีที่อื้อฉาวที่สุดไปประวัติศาสตร์คณะสงฆ์ไทย นั่นคือ กรณีพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) พระภิกษุหัวก้าวหน้าที่สนับสนุนการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบกระจายอำนาจและมีบทบาทหรือพื้่นการวิปัสสนาให้เป็นที่ยอมรับครั้ง รวมถึงเป็นพระเถระที่ปัญญาชนฝ่ายซ้ายเคารพนับถือ ได้ถูกกล่าวหาพร้อมพระศาสนโสภณ (ปลอด อุตถการีเถระ) ว่าเสพเมถุน และร้ายแรงกว่านั้น คือ ทั้งสองต้องขอหากการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ถูกบังคับให้สึกและจับกุมคุมขังอย่างไม่เป็นธรรม¹²

¹¹ ดูเพิ่มเติมในเบนดิก แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” ใน จาก 14 ตุลาคมถึง 6 ตุลา, บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริและธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, แปลโดย เกษียร เตชะพีระ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, (พิมพ์ครั้งที่ 3), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2544), 128 - 129.

¹² ดู สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), *ผจญมาร: บันทึกชีวิต 5 ปีในห้องขังของพระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร)*, (กรุงเทพฯ: บัณฑิตการพิมพ์, 2530)., สิริวิวัฒน์ คำวันสา และทองพรวรรษาภักดิ์, *สงฆ์ไทยใน 200 ปี* (เล่ม 2), (กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองสาส์นการ

นอกจากการคุกคามต่อพระสงฆ์หัวก้าวหน้าด้วยอำนาจโดยตรงแล้ว ภายใต้ระบอบสฤษดิ์พระพุทธรูปศาสนายังถูกนำมาใช้ในเพื่อเป็น “กระบวนการบูรณาการระดับชาติ” (National Integration) ผ่าน*โครงการพระธรรมจาริก* และ*พระธรรมทูต*ที่ถูกส่งไปยังพื้นที่ชนบทห่างไกล นอกจากการเผยแพร่พระพุทธรูปศาสนาแล้ว โดยนัยแล้วโครงการนี้มีเป้าหมายหลักเพื่อต่อต้านการขยายตัวของคอมมิวนิสต์คณะสงฆ์เหล่านี้ยังทำหน้าที่เผยแพร่อุดมการณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และแนวคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาชาติของรัฐบาลด้วย รวมไปถึงการพยายามโน้มน้าวบรรดาชาวเขาที่ไม่ใช่ชาวพุทธในภูมิภาคต่างๆ ที่ลุ่มเสี่ยงต่อการตกเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์เข้ามาภักดีและเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ¹³

อาจกล่าวในเบื้องต้นได้ว่า ในช่วงสมัยดังกล่าวนั้นพระพุทธรูปศาสนาถูกนำมาเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการสร้างกระแส

พิมพ์, 2525), 251-264., สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, “พุทธศาสนาในสยาม จากหายนะสู่วัฒนธรรม,” ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2550): 94. ธีรชน (นามแฝง), *เบื้องหลังการปลดพระพิมพ์ลธรรมและพระศาสนโสภณ ตอน 2*, (นครหลวงฯ: สหประชาพานิชย์, 2515), 271-275 .

¹³ กระบวนการดังกล่าวเป็นสิ่งที่เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว ดู Charles F. Kyes, “Buddhism and National Integration,” *The Journal of Asian Studies*, Vol. 30 No. 3 (May, 1971) : 551-567., S.J. Tambiah, “The persistence and transformation of tradition in Southeast Asia, with special reference to Thailand,” *Daedalus*, Vol. 102, no.1, (Winter 1973): 55-84.

ต่อต้านคอมมิวนิสต์ รวมไปถึงสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาล
ในขณะนั้นด้วย

ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองดังกล่าวข้างต้นแวดวง
ภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาไทย ก็ได้เกิดการเคลื่อนไหวที่สำคัญ
กล่าวคือ การถกเถียงประเด็นว่าด้วยเรื่อง *พระพุทธศาสนากับ
คอมมิวนิสต์* ว่าพระพุทธศาสนาเหมือนหรือแตกต่างอย่างไรจาก
คอมมิวนิสต์ และกระแสดวงความคิดทั้งสองมีท่าทีอย่างไรต่อกัน
โดยปรากฏผ่านงานเขียน งานแปลต่างๆ เพื่ออธิบายว่าคอมมิว-
นิสต์มีท่าทีอย่างไรต่อพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม
หลัก กลุ่มแรก คือ คำอธิบายที่มุ่งต่อต้านคอมมิวนิสต์งานเขียน
ที่สำคัญได้แก่ *หลวงสุริยพงศ์พิสุทธิแพทย์ (กระจ่าง บุนนาค)*
*ระบบสังคมนิยมทางพระพุทธศาสนากับระบบสังคมนิยมแบบ
คอมมิวนิสต์(2493)*¹⁴ *ปุ๋ย วิจารณ์บูรานนท์ พระพุทธศาสนากับ
ลัทธิคอมมิวนิสต์(2493)*¹⁵ งานแปลที่สำคัญปรากฏเมื่อ พ.ศ.
2497 เมื่อมหามกุฏราชวิทยาลัย เผยแพร่งานแปลของ *เอ็จ ฌ*

¹⁴ หลวงสุริยพงศ์พิสุทธิแพทย์ (กระจ่าง บุนนาค), *ระบบสังคมนิยมทางพระพุทธศาสนากับระบบสังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์*, (พระนคร: โรงพิมพ์จักรวรรดิ, 2493). ต่อมางานเขียนชิ้นนี้ตีพิมพ์รวมเล่มใน *หลวงสุริยพงศ์พิสุทธิแพทย์ (กระจ่าง บุนนาค), ทรรศนะในพระพุทธศาสนาปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2497).

¹⁵ ปุ๋ย วิจารณ์บูรานนท์, *ปาฐกถาเรื่อง พระพุทธศาสนากับลัทธิคอมมิวนิสต์พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์* วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2493.

ป้อมเพชร เรื่อง พระพุทธศาสนาตอบลัทธิมาร์กซิสต์ ซึ่งแปลจาก *Buddhism Answer the Marxist Challenge* ของ อนาคตาวิก ป.สุคตานุันทะ หรือ นายฟรานซิส สตอรี (Francis Story)¹⁶ งานเขียนเหล่านี้ชี้ว่า พระพุทธศาสนานั้นประเสริฐกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ เพราะพระพุทธศาสนามุ่งบรรลุความสุขทางจิตใจหรือนิพพาน ในขณะที่คอมมิวนิสต์มุ่งเน้นความสุขทางวัตถุเป็นสำคัญ ซึ่งความสุขทางวัตถุนั้น พวกเขาอ้างว่ามีไขความสุขที่แท้จริงเช่นความสุขทางจิตในพระพุทธศาสนา นอกจากการการตอบโต้ในเชิงหลักการแล้ว ยังปรากฏงานเขียนที่มุ่งตอกย้ำ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ให้คอมมิวนิสต์เป็นภัยล้างผลาญศาสนาอีกด้วย

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวถึงสถานการณ์พระพุทธศาสนาภายใต้การปกครองของระบอบคอมมิวนิสต์ในรัสเซียด้วย เขากล่าวว่าก่อนหน้าระบอบคอมมิวนิสต์นั้น พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมากในรัสเซียทั้งศาสนิกชนและศาสนสถาน แต่ภายใต้ระบอบคอมมิวนิสต์ชาวพุทธต้องหยุดพักสวดมนต์เพื่อไปทำงานให้กับรัฐ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ กล่าวด้วยว่ารัฐบาลคอมมิวนิสต์รัสเซียพยายามขจัดพระพุทธศาสนาให้สูญสิ้นไป ขณะเดียวกันก็แสวงงุ้มชูพระสงฆ์ที่ยอมศิโรราบเพื่อให้โฆษณาชวนเชื่อให้กับตนเองว่ามีได้ประสงค์ทำลายศาสนาแต่อย่างใด แม้กระนั้นก็ตามพระ

¹⁶ อนาคตาวิก ป.สุคตานุันทะ (เขียน), *พระพุทธศาสนาตอบลัทธิมาร์กซิสต์*, แปลโดย เอ็จ ฌ ป้อมเพชร, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2497).

สงฆ์นับหมื่นรูปก็ยังคงสังเวชชีวิตจากการปราบปรามอย่างทารุณด้วยรถถังและเครื่องบิน เพราะถึงแม้ว่าในรัฐธรรมนูญรัสเซียจะระบุว่าบุคคลมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและปฏิบัติศาสนกิจก็ตาม แต่ในขณะที่เดียวกันบุคคลก็มีเสรีภาพที่จะทำการใดๆ ซึ่งเป็นการต่อต้านศาสนาเช่นเดียวกัน¹⁷

ในขณะที่งานเขียนดังกล่าวข้างต้นมุ่งโจมตีคอมมิวนิสต์ในฐานะเป็นศัตรูของพระพุทธศาสนา ปัญญาชนฝ่ายซ้ายจำนวนหนึ่งอย่าง *ปรีดี พนมยงค์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และสหมิตร บุรวาาศ* ต่างผลิตคำอธิบายเพื่อมุ่งชี้ว่า คอมมิวนิสต์มิได้เป็นปฏิปักษ์กับพระพุทธศาสนาแต่อย่างใดไม่ ดังที่ *กุหลาบ สายประดิษฐ์*¹⁸ เปรียบเทียบว่า

มติของมาร์กซ์ เจ้าลัทธิผู้เลื่องลือนามมี
ว่าประวัติศาสตร์ทั้งปวงประวัติศาสตร์ทั้งปวง
คือ “ประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ทางชนชั้น”
การต่อสู้ของชนชั้น หมายถึงการต่อสู้ของชน

¹⁷ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, *พระพุทธศาสนากับคึกฤทธิ*, (พระนคร: บรรณาการ, 2510), 114-120.

¹⁸ ดู กัปตันสมุทร(นามแฝง), *พุทธนิสรม์เผชิญหน้ากับคอมมิวนิสต์*, (กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2517),. *ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม*, (พิมพ์ครั้งที่ 3), (พระนคร: โรงพิมพ์นี้ติเวชซ์, 2513),. *กุหลาบ สายประดิษฐ์, อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2531).

ชั้นที่ถูกกดขี่ขูดรีดเพื่อขจัดเสียซึ่งการกดขี่ขูดรีดทั้งมวลที่มนุษย์ได้กระทำต่อมนุษย์ การต่อสู้ของชนชั้นก็คือการต่อสู้เพื่อที่จะขจัดความทุกข์ในรูปการกดขี่ขูดรีดที่สะสมอยู่บนชีวิตของมวลมนุษย์ให้หมดสิ้นไปในนั่นเองดังนี้ คำสอนของพุทธศาสนาที่ว่า ชีวิตคือกองทุกข์ จึงนับว่าสอดคล้องมติของปวงเมธีที่ถอดมติหรือข้อยุติของเขาออกมาจากประวัติศาสตร์ด้วย¹⁹

ในทรรศนะของกุหลาบ “ลัทธิของทางโลกก็มีเป้าหมายในอันจะขจัดความทุกข์ของมวลมนุษย์ อันเป็นเป้าหมายที่ตรงกับทางธรรม” เพียงแต่ทางธรรมมีของเขตในการพ้นทุกข์กว้างกว่าเท่านั้น แต่แม้กระนั้นก็ตาม “ผู้ที่ศึกษาเข้าใจคำสอนของทั้งสองทางนี้อย่างถูกต้อง...เขาก็ยอมถือเอาคุณค่าอันประเสริฐที่มีอยู่ในคำสอนทั้งสองทาง ไปปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตของตนเองและต่อชีวิตของสังคมได้ตามอุปนิสัย”²⁰

¹⁹ กุหลาบ สายประดิษฐ์, *อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา*. (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2531), 205.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 206.

3.ปัญญาชนฝ่ายซ้ายกับพุทธทาสภิกขุ²¹

ลักษณะประการสำคัญของปัญญาชนฝ่ายซ้ายเหล่านี้ก็คือ สนใจในพระพุทธศาสนาและมีการปฏิสัมพันธ์กับพุทธทาสภิกขุอย่างจริงจังจริง ดังปรากฏว่างานศึกษาของโทโมมิโตะนั้นทำให้ทราบว่า ระหว่างทศวรรษ 2490-2500 ปัญญาชนฝ่ายซ้ายจำนวนหนึ่งต่างให้ความสนใจที่จะเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ทางความคิดกับพุทธทาสภิกขุ ในกรณีปริดี พนมยงค์นั้น เขาเคยมีแนวคิดที่จะบริจาคเงินเพื่อสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรม ณ วัดพนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตามรูปแบบของสวนโมกข์ แต่เนื่องจากไม่อาจหาสถานที่ที่มีความเหมาะสม ประกอบกับปริดีถูกเนรเทศ ใน พ.ศ. 2500 ในท้ายที่สุดจึงไม่สามารถสร้างได้ นอกจากนี้ปริดีก็ได้สนับสนุนกิจการเผยแผ่ธรรมะของพุทธทาสภิกขุมาโดยตลอด มีงานพิมพ์หนังสือและวารสารพุทธศาสนา (สะกดตามชื่อวารสารซึ่งใช้ “ส” แทน “ศ”) เป็นต้น และเมื่อคราวที่พุทธทาสภิกขุแสดงปาฐกถาเรื่อง พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ประชาภิปไตย เมื่อ พ.ศ.2490 นั้น ปริดี ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท

²¹ สำหรับหัวข้อนี้สรุปและใช้แนวทางการอธิบายจากงานของ Tomomi Ito, “Discussion in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand: Buddhadasa Bhikkhu and his world,” (2001), 230-242.

มหิดลก็เดินทางมาฟังด้วย ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ยืนยันว่า
 ปรีดีให้ความเคารพต่อพุทธทาสภิกขุเป็นอย่างมาก และปรีดีก็
 เก็บหนังสือของพุทธทาสภิกขุ เรื่อง *กฎบัตรของพุทธบริษัท* ไว้ใน
 กระเป๋าตราบาจนวาระสุดท้ายของชีวิต²²

ขณะที่ *กุหลาบ สายประดิษฐ์* เองก็ให้ความสนใจและ
 ปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธทาสภิกขุมาก การติดต่อของทั้งสอง
 เริ่มจากพุทธทาสภิกขุส่งจดหมายไปหากุหลาบเพื่อขอตีพิมพ์
 บทความ เรื่อง *ชีวิตกับนิพพาน* ในหนังสือพิมพ์ *ประชาชาติ* และ
 มีการติดต่อกันทางจดหมายเรื่อยมา²³ ขณะเดียวกันทุกครั้งที่พุทธ
 ทาสภิกขุแสดงปาฐกถา ชุตพุทธธรรมนั้น กุหลาบได้ติดตามฟัง

²² Tomomi Ito, "Discussion in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand: Buddhadasa Bhikkhu and his world," (2001), 59-65., พุทธทาสภิกขุเองนั้นก็ชื่นชมวีรกรรมของเสรีไทย
 ที่ปรีดีมีบทบาทนำในช่วงสงครามโลกด้วย ดังปรากฏข้อความในจดหมาย
 ที่พุทธทาสภิกขุมีไปถึงนายสัญญา ธรรมศักดิ์ว่า "เอกราชของชาติหลุด
 รอดไปได้หย่างหวุดหวิดที่สุด ด้วยการพยายามของคณะเสรีไทย" (สะกด
 ตามต้นฉบับ) โปรดดู จดหมายจากพุทธทาสภิกขุถึงสัญญา ธรรมศักดิ์
 ลงวันที่ 18 เมษายน 2489 ใน พุทธทาส อินทปัญโญ และสัญญา ธรรมศักดิ์,
100 ปี ร้อยจดหมาย พุทธทาส - สัญญา, (กรุงเทพฯ: แปลน รีดเดอร์ส,
 2550), 216-217.

²³ ดูจดหมายพุทธทาสภิกขุถึงกุหลาบ สายประดิษฐ์ ลงวันที่ 3
 มกราคม พ.ศ. 2481 ใน กุหลาบ สายประดิษฐ์, *อุดมธรรมกับผลงานชุด
 พุทธศาสนา*, 265-286, 299-231.

และย่อความลงหนังสือพิมพ์ทุกครั้ง²⁴ และงานเขียนทางพระพุทธศาสนาของเขาต่างได้รับอิทธิพลจากพุทธทาสภิกขุด้วย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2495 กุหลาบ (และวิลาศ มณีวัตริ) ได้เดินทางไปสวนโมกข์เพื่อศึกษารวมกับพุทธทาสภิกขุเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์ และในปีเดียวกันนี้เองที่กุหลาบถูกจับกุมในเหตุการณ์ที่เรียกว่า กบฏสันติภาพ ระหว่างถูกจองจำนี้เองที่ได้ฝึกวิปัสสนาอย่างจริงจังพร้อมๆ กับบรรดานักโทษการเมืองอื่นๆ โดยการชี้แนะของพระพิมลธรรม และได้ผลิตงานเขียนทางพระพุทธศาสนาจำนวนหนึ่งออกเผยแพร่ โดยเริ่มตั้งแต่ “อุดมธรรม” ซึ่งเผยแพร่ครั้งแรกในวารสารวิปัสสนาสาร ของสำนักวัดมหาธาตุ เมื่อ พ.ศ. 2499-2500 โดยใช้นามปากกาว่า *ช.ช.กุหลาบ สายประดิษฐ์* ซึ่งหมายถึง ผู้ต้องขังชายกุหลาบ สายประดิษฐ์ ส่วนเรื่อง “สนทนาเรื่องพุทธศาสนา”²⁵ ซึ่งใช้นามปากกาว่า *อุบาสก* นั้นตีพิมพ์ในนิตยสาร *กระดังงอ* สลับกับเรื่อง การบูชาอันสูงสุด เพื่อร่วมฉลองงาน 25 พุทธศตวรรษ ซึ่งตีพิมพ์ในช่วง พ.ศ. 2499-2500 เช่นเดียวกัน²⁶ ในบั้นปลายนั้นกุหลาบยังคงสนใจฝึกปฏิบัติธรรม

²⁴ พระประชา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อดีตชีวิตประวัติของท่านพุทธทาส*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2535), 321-322, 400-401.

²⁵ กุหลาบ สายประดิษฐ์. *อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา*, 2-251.

²⁶ คูประวัติการพิมพ์โดยละเอียดใน ช่วย พูลเพิ่ม จากสำนักพิมพ์ ใน กุหลาบ สายประดิษฐ์, *อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4), (กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2545, 2548), (8)-(11).

กับพุทธทาสภิกขุและให้ความสนใจกับภูมิศาสตร์และธรณีวิทยาของสวนโมกข์เป็นอย่างมาก³⁰ อย่างไรก็ตามในทศวรรษของพุทธทาสภิกขุ นั้น สมัครไม่ได้สนใจเรื่องดับทุกข์ ... สนใจแต่จะพูดเรื่องที่มีเหตุผลเกี่ยวโยงกัน ไม่สนใจเรื่องนิพพานและอิทัปปัจจยาให้เต็มที่ ตอนหลังดูเหมือนจะหันไปหาทางคุณกษัตริย์คุณมอะไรด้วย³¹

ภายหลังจากที่เขาเผยแพร่งานเขียนเรื่อง *พุทธนิสรม์เผชิญหน้ากับคอมมิวนิสต์* ได้เพียงสามเดือน สมัครก็ถูกจับกุมในข้อหากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ในกรณีกบฏสันติภาพคราวเดียวกับกฤษดาบ ภายหลังจากได้รับการปล่อยตัว เมื่อ พ.ศ. 2500 สมัครกลับเข้าทำงานในกองทัพตามเดิม และยังคงผลิตงานด้านพุทธปรัชญาออกมาอีกหลายชิ้นที่มีอิทธิพลทางความคิด ในช่วงทศวรรษ 2500 ตราบกระทั่งเสียชีวิต เมื่อ พ.ศ. 2518³²

³⁰ ดูเรื่องเดียวกัน, 554., *ห้าสิบปีสวนโมกข์ภาคหนึ่ง ภาคหนึ่ง : เมื่อเขาพูดถึงเรา*, 1156-1165.,

³¹ พระประชา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อดีตชีวิตประวัติดของท่านพุทธทาส*, (2535), 555.

³² Tomomi Ito, "Discussion in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand: Buddhadasa Bhikkhu and his world," (2001), 240-241.

4. การเคลื่อนไหวทางความคิด ของพุทธทาสภิกขุ

ภายใต้บรรยากาศทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทาง
ภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้น พุทธทาสภิกขุปัญญาชนคนสำคัญ
ฝ่ายพระพุทธานุศาสนาก็มีบทบาททางความคิดที่สำคัญด้วย ดัง
ปรากฏว่า พุทธทาสภิกขุในวัยเพียง 26 ปี ซึ่งละทิ้งการศึกษาของ
คณะสงฆ์ในกรุงเทพฯ กลับบ้านเกิดที่สุราษฎร์ธานี พร้อมกับ
บุกเบิกสร้างสวนโมกขพลาราม เมื่อ พ.ศ. 2475 ในปีเดียวกันนั้น
พุทธทาสภิกขุเริ่มแสดงความคิดเห็นทางการเมือง อันเป็นช่วงที่
อยู่ภายใต้บรรยากาศการปฏิวัติสยาม

พุทธทาสภิกขุเล่าไว้ว่า เมื่อ พ.ศ. 2475 นั้น นายธรรม
ทาส ผู้เป็นน้องชายได้สนับสนุนให้พุทธทาสภิกขุพูดเรื่องเกี่ยวกับการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง ให้กับชาวบ้านละแวกนั้นฟังโดย

“...เทศน์ครั้งหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง เทศน์เป็นลักษณะว่า
ประชาธิปไตยน่าจะเข้ารูปเข้ารอยกันกับหลัก
พระพุทธานุศาสนา ผมก็ว่าไปตามนั้นแหละ
ว่าประชาธิปไตยเหมือนกับการปกครอง
สงฆ์ ในพุทธานุศาสนา พระสงฆ์เป็นใหญ่
ประชุมสงฆ์ ลงมติแล้ว ก็ถือเป็นเด็ดขาด
แล้วก็ทุกคนมีเสรีภาพ มีสิทธิเสรีภาพเท่า
กัน สรุปความว่าพูดให้เห็นว่าระบอบประชา

ธิปไตยนั้นยังตรงกับหลักพระพุทธศาสนา ...”

แม้กระนั้นก็ตาม พุทธศาสนิกชนก็กล่าวเองว่า ไม่มีความคิดว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หากแต่พุทธศาสนิกชนเห็นว่า ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวจำเป็นต้องพูดให้ชาวบ้านเข้าใจ ไม่ตกใจ แต่กตัญญู³³

หลังจาก พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่า พุทธศาสนิกชนแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอีก กระทั่งใน พ.ศ. 2486 ภายใต้สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 พุทธศาสนิกชนได้บรรยายเรื่อง *ธรรมจักรวรรดิ (Kingdom of the Truth)* หากทว่าธรรมบรรยายในครั้งนั้น ไม่มีการบันทึกรายละเอียดมากพอ³⁴ ต่อ

³³ พระประชา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อดีตชีวิตประวัติของท่านพุทธทาส*, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2534), 564-565.

³⁴ ตามที่โทโมมิ อิโตะเคยเสนอว่า พุทธศาสนิกชนเริ่มถกเถียงประเด็นว่าด้วยพระพุทธรูปกับวัตถุนิยมในช่วงทศวรรษ 2510 โดยอ้างปาฐกถา “เรื่อง วัตถุนิยมกับมโนนิยม” ที่พุทธศาสนิกชนแสดงต่อพระนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2512 Tomomi Ito, “Discussion in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand : Buddhadasa Bhikkhu and his world,” 242 และเชิงอรรถที่ 105. นั้น ไม่เป็นความจริง เพราะพุทธศาสนิกชนเริ่มอธิบายประเด็นดังกล่าวเมื่อ พ.ศ. 2486 ในปาฐกถาเรื่อง *ธรรมจักรวรรดิ (Kingdom of the Truth)* อันมีสาระหลักว่าโลกที่วุ่นวายอยู่นี้จะพบกับความสงบสุขได้ก็ต่อเมื่อหลุดพ้นทางจิตตามหลักพระพุทธศาสนา ดู ภิขุ พุทธทาส อินทปัญโญ,

มาใน พ.ศ. 2489 พุทธทาสภิกขุได้บรรยายเรื่อง *พุทธธรรมและสันติภาพ* ที่พุทธสมาคมแห่งสมาคมแห่งประเทศไทยอันมีสาระหลักว่าโลกที่วุ่นวายอยู่ในขณะนั้น เพราะต่างฝ่ายต่างมุ่งครอบครองวัตถุ และจะพบกับความสงบสุขได้ก็ต่อเมื่อมุ่งหลุดพ้นทางจิตตามหลักพระพุทศาสนา

กาลต่อมา ใน พ.ศ. 2490 พุทธทาสภิกขุจึงได้แสดงธรรมเกี่ยวกับการเมืองครั้งสำคัญ เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2490 พุทธทาสภิกขุได้ไปแสดงปาฐกถาที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เรื่อง *พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ของประชาธิปไตย*³⁵ โดยในครั้งนั้น *ปรีดี พนมยงค์* ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ได้เข้าร่วมฟังด้วย นับแต่ครั้งนั้นมา ก็ปรากฏว่าพุทธทาสภิกขุแสดงธรรมเกี่ยวกับการเมืองอีกหลายวาระ ดำเนินไปอย่างโดดเด่นตลอดทศวรรษ 2490-2500 และในช่วงเวลาดังกล่าวนี้องที่พุทธทาสภิกขุให้ความสนใจแนวคิดคอมมิวนิสต์มาก โดยศึกษาทั้งจากหนังสือที่ *ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร*มอบให้และ³⁶ *The Great Books of The West Communism* ชุด *Home Library* ที่ซื้อหามาเอง³⁷ เพราะ

ปาฐกถา ที่ 3 ธรรมจักรวรรดิ (Kingdom of the Truth) ใน พุทธทาสภิกขุ, *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*, (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2530), 171-182.

³⁵ พุทธทาสภิกขุ, *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 337.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 545.

“เรื่องคอมมิวนิสต์กำลังโด่งดัง กำลังเป็นของแปลก มองกันในแง่ ศัตรูของศาสนา”³⁸ อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนิกชนก็ไม่ได้อ่านหนังสือ เหล่านั้นจริงจังนัก เพราะเห็นว่า “มาร์กซ์ไม่เคยศึกษาพุทธ ศาสนาอย่างถูกต้อง ... ไม่ถือเอาความคิดของมาร์กซ์เป็นหลัก อะไรก็ได้ เพราะเขาไม่รู้พุทธศาสนา”³⁹ ในเบื้องต้นจะได้อธิบายถึง ลักษณะสำคัญของแนวคิดพุทธศาสนิกชน ดังนี้

4.1 ทรรศนะว่าด้วยวัตถุและจิต :

วัตถุนิยมเป็นปิตาจ – จิตเป็นนายเหนือสรรพสิ่ง

ในทรรศนะของพุทธศาสนิกชนนั้นการลุ่มหลงในวัตถุเป็น เหตุก่อให้เกิดความวุ่นวายในสังคมโลก เพราะละเลยการหลุดพ้น ทางจิตตามหลักของพระพุทธรศาสนา ไปหลงผิดคิดว่าวัตถุสามารถ บำบัดความทุกข์ได้⁴⁰ ใน พ.ศ.2495 เมื่อแสดงปาฐกถา เรื่อง *ความ จำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีศาสนา*⁴¹ เขายืนยันหนักแน่นกับพระภิกษุ ใหม่ว่า “ศาสนาเป็นของจำเป็นแก่สังคมชนิดที่จะขาดเสียไม่ได้”⁴²

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 301-302.

³⁹ พระประชา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส*. 2535, 544-545.

⁴⁰ พุทธศาสนิกชน, *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*, 171-182.

⁴¹ พุทธศาสนิกชน, *ความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีศาสนา*. คำ บรรยายสำหรับพระภิกษุใหม่ [25 ก.ค. 2495] หน้า [20]-[29] *เอกสาร หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ* BIA3.4/4 กล่อง 1 [20]-[29]

⁴² สละกตตามต้นฉบับ, เรื่องเดียวกัน, 22.

ทำนองเดียวกับ ร่างกายและจิตใจที่สัมพันธ์กันจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ พุทธทาสภิกขุอธิบายว่า

ถ้ามนุษย์เราไม่ก้าวหน้าในทางสำราญ ฝ่ายทางใจแล้ว มนุษย์ก็ไม่มีทางที่จะเป็นไปที่สูงกว่าสัตว์นี้เรียกว่า เป็นความจำเป็นขั้นมูลฐานที่ทำให้มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา.⁴³

และ

ความสำราญทางกายต้องคู่เคียงกันมากับความสงบทางใจเสมอใจ จึงจะเกิดวิวัฒนาการอันพึงปรารถนาแก่มนุษย์ ก้าวหน้าไปได้ จนกว่าจะถึงที่สุด เพราะเหตุนี้แหละ กายกับใจ จึงเป็นของคู่กัน ชนิดที่แยกกันไม่ได้ เราจะให้เกิดการก้าวหน้า แต่ทางกายอย่างเดียวเท่านั้น หากเป็นการสมควรไม่ เพราะความก้าวหน้าในทางกายยังจะต้องพึ่งพาอาศัยการปฏิบัติในฝ่ายวัตถุชั้นใด ความก้าวหน้าทางใจก็ต้องอาศัยความปฏิบัติถูกใน

⁴³ สกัดตามต้นฉบับ เรื่องเดียวกัน, 25.

ทางฝ่ายจิตต์หรือวิญญาณชั้นนั้น.⁴⁴

แม้ว่าในธรรมเทศนาว่าด้วย พระพุทธศาสนากับสังคม เมื่อ พ.ศ. 2495⁴⁵ ซึ่งให้เห็นว่าแม่พุทธทาสภิกขุจะมีได้ปฏิเสธความสำคัญวัตถุโดยสิ้นเชิง อีกทั้งการช่วยเหลือปลดปล่อยบุคคลอื่นจากความทุกข์ทางกายโดยการสงเคราะห์ด้วยวัตถุเป็นสิ่งจำเป็น แต่พุทธทาสภิกขุก็ชี้ว่านั่นหาใช่กุศลอันสูงสุดไม่หน้าที่ของพุทธบริษัทที่พึงกระทำต่อสังคมในฐานะที่ตนเป็นหนี้สัญญาประชาคม คือ การช่วยเหลือทางจิตหรือวิญญาณ⁴⁶ เพราะ

การประพฤติประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นในทางฝ่ายจิตหรือวิญญาณนี้ นอกจากจะเป็นการปล่อยหนี้ทางสัญญาประชาคม หรือประพฤติประโยชน์แก่สังคม ตามระดับและกฎเกณฑ์ทั่วไปของโลกแล้ว ยังแถมเป็นการ

⁴⁴ สละกตตามต้นฉบับ เรื่องเดียวกัน, 25.

⁴⁵ พุทธทาสภิกขุ, เรื่อง พุทธชนิตประโยชน์ หรือ พุทธศาสนา กับสังคม คำบรรยายในพรรษ 22 กันยายน 2495 ของพระอริยนั้นทมูณี เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 6.3/14 กล่อง 2 [1]-[18].

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 8.

หนึ่ง ในทรรคนะของพุทธทาสภิกขุพระพุทธานุศาสนาดตรงข้ามกับ
วัตถุนิยมทุกประการ ผู้ที่ลุ่มหลงในวัตถุนิยมมิใช่พุทธบริษัท⁵² พุทธ
ทาสภิกขุเห็นว่า

...เรามีการเคลื่อนไหวของพุทธบริษัท ก็
ควรจะเป็นการเคลื่อนไหวที่เป็นการต่อต้าน
กิเลสหรือพญามาร...องค์การใดๆ ที่จัดขึ้นของ
พุทธบริษัท เพื่อเผยแพร่พระพุทธานุศาสนาแล้ว ก็
ควรจะเป็นการต่อต้านวัตถุนิยมทั้งนั้น ให้หมุน
หันไปแสวงหาความสุขในทางมโนนิยมนิยมน คือ
ความสุขในทางจิตใจ ซึ่งเป็นความสงบเย็นอัน
แท้จริง มีความสะอาด สว่าง สงบแห่งใจ เป็น
มูลฐาน ไม่ใช่มีความสกปรกมืดมัวและเร่าร้อน
เป็นมูลฐาน. ความสกปรกมืดมัวเร่าร้อนแห่ง
จิตใจนั้นแหละ คือรากฐานของวัตถุนิยม และ
กำลังครอบงำโลกอยู่...ถ้าเป็นโทษของวัตถุ ก็
จะถูกอำนาจของวัตถุนั้น ชูดกระชากลากถูไป
ตามอำนาจของมัน เหมือนกับคนจูงวัว จูงควาย
หรือจูงสัตว์ใดๆ ไปตามความปรารถนา.⁵³

⁵² เรื่องเดียวกัน, 12.

⁵³ สละกตตามต้นฉบับ เรื่องเดียวกัน, (8).

ด้วยเหตุนี้พุทธทาสภิกขุจึงเห็นว่า “เราอย่าปล่อยให้ญาติผู้
ปีศาจแห่งวัตถุนิยม มอมเราให้มึนเมามากเกินไปอีกเลย”⁵⁴ ทรรศนะ
ต่อวัตถุนิยมของพุทธทาสภิกขุเช่นนี้ ยังได้รับการตอกย้ำกับทั้งผู้
พิพากษาครู⁵⁵ พุทธทาสภิกขุที่ว่า สาเหตุที่สังคมเสื่อมคลายใน
ความเคารพที่มีต่อครู เพราะ “วัตถุนิยมกำลังครอบงำครูบา
อาจารย์ของเราจัดมากหรือจัดเกินไป จนเราตั้งตัวไม่ค่อยจะอยู่
... คนสมัยนี้ก็มีความเป็นศิษย์ที่ด้อยลงทุกที่เหมือนกัน นี่ก็
เพราะถูกยั่วถูกดึงด้วยอำนาจของวัตถุไปเสียตั้งแต่อ่อนแต่ออก”⁵⁶
ความคิดที่เป็นปฏิกิริยาต่อวัตถุนิยมของพุทธทาสภิกขุขึ้นสู่จุด
สูงสุดใน พ.ศ. 2507 เมื่อเกิดกรณีวิวาทะว่าด้วยจิตว่างกับ
ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช⁵⁷ ทรรศนะที่เป็นปฏิกิริยากับวัตถุนิยมของ

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 6.

⁵⁵ ดูพุทธทาสภิกขุ. คำบรรยายหลักพระพุทธานุภาพ (อบรมผู้
ที่จะได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็นตุลาการ) ชุดที่ 1 ประจำปี 2499 ว่าด้วย
วิชาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร, (ธรรมทานมูลนิธิไชยา, 2511)., พุทธทาสภิกขุ,
คำบรรยายหลักพระพุทธานุภาพ (อบรมผู้ที่จะได้รับการโปรดเกล้าฯ เป็น
ตุลาการ) ชุดที่ 3 ประจำปี 2501 ว่าด้วย ถอนความยึดมั่นตามหลักพุทธ
ศาสนา, (ธรรมทานมูลนิธิไชยา, 2511), และ พุทธทาสภิกขุ, มนุษย์ศูนย์
บรรยายในโอกาส อบรมศึกษานิเทศน์ กรมสามัญศึกษา ที่ครูสัมพันธ์
คาร พญาไท, กรมสามัญศึกษา 10 กรกฎาคม 2505 ใน พุทธทาสภิกขุ,
มนุษย์ศูนย์, (กรุงเทพฯ: สำนักหนังสือธรรมบุชชา, 2516), 1-41.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, 4.

⁵⁷ วิวาทะระหว่าง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กับท่านพุทธทาสภิกขุ,
(พระนคร: โรงพิมพ์อาศรมอักษร, 2507).

พุทธทาสภิกขุตั้งกล่าวมานี้เอง จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการเคลื่อนไหวทางความคิดด้านการเมืองที่ปรากฏในทศวรรษเดียวกันนี้ด้วย

4.2 ทรรศนะว่าด้วยการเมือง: การก่อตัวของ *ธัมมิกสังคมนิยม*

ระหว่างปลายทศวรรษ 2480-2490 นี้ พุทธทาสภิกขุ เห็นว่าระบอบการเมืองที่มีอยู่ในโลกไม่อาจนำมาซึ่งสันติสุขและระเบียบได้ เพราะต่างมุ่งหวังแต่เพียงที่จะนำพาพลเมืองแสวงหาความสุขทางวัตถุ นำไปสู่การขัดแย้งกันระหว่างรัฐต่างๆ เพื่อแย่งชิงวัตถุ เพราะการศึกษา ศิลปะ และเศรษฐกิจตามระบบโลกนั้น โน้มมาแต่วัตถุและเนื้อหนังมังสาแต่หนึ่งทางพุทธธรรม โลกจึงมีโอกาสสร้างสันติภาพที่แท้จริงได้⁵⁸ ในปาฐกถา เรื่อง *พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ประชาธิปไตย* ที่พุทธทาสภิกขุแสดงเมื่อ พ.ศ. 2490⁵⁹ นั้น พุทธทาสภิกขุอธิบายว่าประชาธิปไตยและสันติภาพอันแท้จริงที่โลกกำลังเรียกหา นั้นมีอยู่ตามหลักพระพุทธานุศาสน และเคยเกิดขึ้นจริงสมัยพุทธกาล เสรีภาพ ภราดรภาพและความเสมอ

⁵⁸ ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ. ปาฐกถาที่ 4 พุทธธรรมและสันติภาพ ใน พุทธทาสภิกขุ, *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*, 183-239.

⁵⁹ ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ. ปาฐกถา ที่ 5 พุทธธรรมกับเจตนารมณ์ประชาธิปไตย ใน พุทธทาสภิกขุ, *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*, 240-285.

ภาคตามหลักพุทธธรรมอันมีที่สุด คือ โลกกุตระ หรือ ความหลุด
พ้น นั้นเป็นประชาธิปไตยที่จริงแท้ ไม่มีระบอบใดจะดียิ่งกว่า⁶⁰
แต่การเมืองที่โลกมีอยู่นั้นล้มเหลว เพราะ

การเมือง คือ สิ่งที่ตั้งรากฐานอยู่บน
ความทะเยอทะยาน ในการอยู่เติบโต กินเติบโตหรือ
ความมัวเมาในความสุขทางเนื้อหนังโดยปราศ
จากการนึกถึงโลกหน้า พระเป็นเจ้า และความ
ตาย และมีอำนาจเป็นความถูกต้องและประโยชน์
ของตนเป็นความยุติธรรม. และเป็นของใหม่
เพิ่งเกิดขึ้นในโลก เมื่อเกิดปราสนาการอยู่เติบโต
กินเติบโต กันขึ้นมาแล้วเท่านั้น.

สำหรับการเมืองภายในประเทศนั้น
ลัทธิฝ่ายอภิชนาธิปไตย นับตั้งแต่ราชาธิปไตย
ลงมา ก็คือ การสงวนการอยู่เติบโต กินเติบโต ไว้
สำหรับคนบางชั้นบางพวก และลัทธิฝ่ายประชา
ธิปไตยก็คือ การยื้อแย่งเอาการอยู่เติบโต กิน
เติบโตนั้นมาเฉลี่ยกันให้ทั่วถึง.

เผด็จการกับประชาธิปไตยจึงไม่มีความ
หมายอันแตกต่างกัน เพราะเป็นการจัด
เพื่อให้ฝ่ายของตนได้มาซึ่งการอยู่เติบโต กินเติบโต

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 284.

นั่นเอง, แหละประชาธิปไตยนั้น เมื่อถึงคราวที่จะแสดงบทบาทอันจริงจังขึ้นมา ก็ได้มอบกำลังและอำนาจให้ใครคนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีอำนาจเด็ดขาด และนั่นก็คือเผด็จการนั่นเอง แล้วเหตุการณ์ก็เป็นที่ไปตามอำนาจกิเลสของผู้มีอำนาจ จึงเห็นได้ว่าที่แท้นั้น ก็คือกิเลสชาติปไตยต่างหากที่บังคับกลุ่มชนให้เป็นไป

ในวงประชาธิปไตยนั้นแล้ว ถ้าเป็นการปฏิวัติที่แย่งการหยุดเติบโต กินเติบโต มาจากอภิชนาธิปไตย ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง แต่ถ้าใครเกิดปฏิวัติเพื่อยื้อแย่งการหยุดเติบโต กินเติบโต ไปจากชนชั้นที่ครองอำนาจนั้น ไปแยกกระจายให้ทั่วถึงคนชั้นต่ำโดยทั่วไป โลกสมัยนี้ยังถือว่าเป็นการกระทำผิด หรืออาชญากรรมทีเดียว, (เช่นที่พวกเสรีประชาธิปไตยกำลังกล่าวหาพวกคอมมิวนิสต์หยุด?) จึงเห็นได้ว่าอำนาจยังเป็นความยุติธรรมอยู่

สำหรับการเมืองระหว่างประเทศนั้น เปนการใช้อุบาย เพื่อป้องกันการรักษาการหยุดเติบโต กินเติบโตของตน หรือลัทธิลัทธิแย่งชิงเอาของผู้อื่นมา พร้อมกันไปในตัว ในกรณีเช่นนี้ เผด็จการหรือประชาธิปไตยย่อมสูญเสียความหมายไปด้วยกัน คงอยู่แต่่วาวิธีใดให้สำเร็จ

ความประสงค์ของตนแล้ว ย่อมใช้วิธีนั้น จะ
ปิดฉากกว่าประชาธิปไตยหรือเผด็จการก็ล้วน
แต่ไร้ความหมาย

“ฉะนั้น การเมืองจึงมิใช่สิ่งที่สามารถจัด
โลกให้มีสันติภาพ ซึ่งหมายถึงความบริสุทธิ์
สะอาด ความสว่าง ไสวแจ่มแจ้ง และความสงบ
เยือกเย็นอันแท้จริง”⁶¹

ในทศวรรษต่อมา พุทธทาสภิกขุยังคงกล่าวย้ำเตือนเมื่อ
แสดงปาถกฐา พุทธบริษัทกับลัทธิวัตถุนิยม ที่แสดง ณ ศาลา
อเมริกัน เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2500⁶² ว่าความลุ่มหลงนิยมใน
วัตถุนี้อันที่สุดแล้วจะนำโลกไปสู่ความพินาศภัยจากคอมมิวนิสต์
ที่แท้จริงหาใช่การเผาวัดเผาวาไม่ แต่การที่คอมมิวนิสต์หว่านเพาะ
เมล็ดพันธุ์แห่งความลุ่มหลงในวัตถุต่างหากที่จะทำให้ศาสนา
หมดไป⁶³

ในปีเดียวกันทรศนะเช่นนี้ก็ถูกตอกย้ำอีกครั้ง ณ พุทธ
สมาคม จังหวัดสระบุรี ผ่านปาถกฐา เรื่อง วัตถุอาที่นวกถา

⁶¹ สะกดตามต้นฉบับ พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสลิลิตข้อธรรม
บันทึก นี้ก็ได้เอง, วันเสาร์ 16 กุมภาพันธ์ 2495, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁶² พุทธทาสภิกขุ, เรื่องพระพุทธรศนากับลัทธิวัตถุนิยม เอกสาร
หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปฎิญาณ BIA 6.3/25 กล่อง 2 [1]-[33].

⁶³ เรื่องเดียวกัน, 19-20.

วัดถุนิยม⁶⁴ พุทธทาสภิกขุยืนยันว่าที่บ้านเมืองระส่ำระสายวุ่นวายอยู่นี้ก็เป็นเพราะพลเมืองต่างตกเป็นสมุนปีศาจขณะเดียวกันระบอบการเมืองต่างๆ ที่มีอยู่ทั้งฝ่ายเผด็จการคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตยก็ล้วนตกเป็นทาสของกิเลสวัดถุนิยมทั้งสิ้น⁶⁵

อนึ่ง เป็นที่น่าสนใจด้วยว่า ความรับรู้โดยทั่วไปเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุประการหนึ่งก็คือการให้คุณค่าความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์หรือพระราชอำนาจผู้ทรงศัพทราชธรรม ในฐานะที่เป็นผู้นำในอุดมคติของพระพุทธศาสนาแบบไทย อย่างไรก็ตาม หลักฐานจากบันทึกส่วนตัวของพุทธทาสภิกขุในช่วง พ.ศ. 2495 นั้น กลับปรากฏข้อความที่พุทธทาสภิกขุได้วิพากษ์วิจารณ์อุดมการณ์ราชาธิปไตยไว้ด้วยดังคำอธิบายสำหรับการเมืองภายในประเทศเรื่องการหยุดเติบโตเติบโตของราชาธิปไตย นอกจากนี้ยังกล่าวไว้อีกด้วยว่า

**นายทุน ก็ตาม กระษัตริย์ก็ตาม
ทหารก็ตามและ ฯลฯ ก็ตาม มีความเห็น
แก่ตนตามกิเลสตัณหาด้วยกันทั้งนั้นจึง
“ยึด” ไม่ยอมปล่อยในการรักษาประโยชน์
ของตน จึงเกิดการรุกราน, ต่อสู้ต้ำ[น]ทาน**

⁶⁴ วัดถุอาที่นวกถา วัดถุนิยม แสดงที่พุทธสมามคมจังหวัดสระบุรี เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 3.4/1 กล่อง 1 วันที่ 23 มิ.ย. 2500 หน้า [201]-[212]

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, 3-5.

ไม่ยอมปล่อยให้ “กระแสการเมืองของโลก”
เดินไปตามยุติธรรม หรือตามอิสระที่มันควร[ร]
จะเป็นไปตามต้องการของ ประชาโลก ที่เป็น
[ต้นฉบับไม่ชัด]ของโลก อันแท้จริง.

แม้แต่ชนชั้น กรรมกร และกสิกร ก็ตาม
[ต้นฉบับไม่ชัด]ยังมีกิเลสชนิดหนึ่งเป็นของตัวเอง
ฉะนั้น[ต้นฉบับไม่ชัด]จะปล่อยให้ ก็อาจ
นำโลกไปสู่ความยุ่งยากได้เช่นกัน เรื่องมันจึง
อยู่ที่ ไม่มีกิเลส หรือไม่สู้กิเลสกันต่างหาก.

ฉะนั้นจงศึกษา เรื่อง ทำลายกิเลสตาม
หลัก[ก] แห่งศาสนากันให้เพียงพอ ทุกๆ ชนชั้น
กันก่อน[น] การเมืองของโลก จะเป็นไปถูกต้องทาง
แห่งสัน[ติ]ภาพทั้งนั้น ไม่ว่าชนชั้นไหนจะเป็น
ผู้ปกครองจะไม่มี การ “แย่ง” กันปกครอง
เหมือนทุกวันนี้⁶⁶

⁶⁶ สละกตตามต้นฉบับ เน้นโดยผู้เขียน, วันพุธที่ 8 ตุลาคม 2495,
พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสลิขิตข้อธรรม บันทึก นึกได้เอง, ไม่ปรากฏเลข
หน้า.

4.3 ระบอบการเมืองทางโลก

-สู่ระบอบเผด็จการโดยธรรม

ดังที่เสนอมาช่างต้นจะเห็นได้ว่าพุทธทาสภิกขุเชื่อว่า ระบอบการเมืองดังเป็นอยู่มีอาจแก้ไขปัญหาได้จริง หนทางเดียวคือ หวนกลับคืนสู่การตามแบบศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อระบอบประชาธิปไตย เผด็จการลัทธิลัทธิเป็นทาส วัตถุนิยม พุทธทาสภิกขุจึงเห็นว่าระบอบการเมืองอันพึงปรารถนา ระบอบเดียวที่เหนือกว่าเพราะมีเป้าหมายในการบรรลุทางจิตหรือคือ ระบอบเผด็จการโดยธรรมของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เพียงแต่แสวงหาคนดีที่หลุดพ้นจากกิเลสจะปกครองอย่างไรก็ไม่สำคัญ เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นเผด็จการ⁶⁷ เพราะเป็นสิ่งเดียวที่สามารถต่อกรกับวัตถุนิยมและคอมมิวนิสต์ได้ ด้วยเหตุนี้ “เราก็จำเป็นจะต้องสร้างระบอบใหม่ หรือย้อนกลับไปสู่ระบอบเดิมของเรา คือ พุทธศาสนาให้ถูกต้องแท้จริง”⁶⁸

*การปกครองระบอบไหนๆ ก็ตาม ถ้าคน
เราเป็นอิสสระเหนือกิเลสแล้ว ใช้ได้ทั้งนั้น
เป็นเผด็จการก็ใช้ได้ ถ้าคนดีมีธรรมะไม่เป็น*

⁶⁷ วัตถุประสงค์ที่นวกถา วัตถุนิยม แสดงที่พุทธสมาคมจังหวัดสระบุรี เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 3.4/1 กล่อง 1 วันที่ 23 มิ.ย. 2500 น. 8.

⁶⁸ เรืองเดียวกัน, 9.

ทาสของกิเลสเป็นผู้เผด็จการ เมื่อพระพุทธเจ้า ท่านยังทรงพระชนม์อยู่ และยังทรงปกครอง คณะสงฆ์ด้วยพระองค์เองนั้น ท่านทรงใช้ ระบบเผด็จการ ที่เฉียบขาดยิ่งกว่าระบบ เผด็จการใดๆ ต่อเมื่อพระสงฆ์มีมากพอเป็น ปีกแผ่นแล้ว ท่านทรงวางมือจากการปกครอง ท่านจึงมอบให้สงฆ์ปกครองกันด้วยระบบ ประชาธิปไตย ซึ่งก็เป็นระบบประชาธิปไตย ที่ยิ่งกว่าระบบประชาธิปไตยชนิดไหนอีก คือ เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง นี่เราจะเห็นได้ว่า ระบบเผด็จการก็ใช้ได้ ระบบประชาธิปไตยก็ใช้ได้ แล้วแต่กรณี แต่ต้องหมายความว่า คนเหล่านั้นทุกคน ก็มีประชาธิปไตย ที่นั่น ไม่มีธรรมะที่ไหน ก็ไม่มีประชาธิปไตยที่ นั้น แล้วเราจะสร้างประชาธิปไตยกันได้อย่างไร นอกจากการประพฤติธรรมะ เราจะ ประพฤติธรรมะได้อย่างไร ถ้าเราได้มอบการ ถวายชีวิต แต่ภูกติผีปีศาจแห่งกิเลส หรือการ ตามใจตัวเองเพื่อความสุขทางเนื้อหนัง ซึ่ง ศาสนาทุกศาสนาในโลก ถือว่าเป็นศัตรูอย่างยิ่ง.⁶⁹

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 8.

ฉะนั้น ขอแต่ให้คนดีหย่างเดียวกันแล้ว
กัน จะซ้ายจัดหรือขวาจัดย่อมใช้ได้ทั้งนั้น⁷⁰

แม้ว่าในทศวรรษนี้พุทธศาสนิกชนจะวิจารณ์พระราชา
ตาม (ดูหัวข้อก่อนหน้า) แต่พระราชาที่เฉียบขาดก็เป็นสิ่งที่พึงเกิด
ขึ้นได้ในสังคมพระพุทธศาสนาของไทย ดังที่พุทธศาสนิกชนได้บันทึก
ไว้ภายหลังเหตุการณ์กรณี กบฏสันติภาพ เมื่อ 10 พฤศจิกายน
2495 (ทั้งกุหลาบ สายประดิษฐ์ และสมัคร บุรวาศ ถูกกวาดล้าง
จับกุมด้วย) ว่า

คนไทยนับถือพุทธศาสนา เหมาะกับ
ระบอบธรรมาธิปไตย หรือคนดีปกครองอย่าง
เฉียบขาด. พุทธศาสนาสอนให้เขาเคารพคนดี
กว่า ไม่ใช่ต่อสู้แย่งความเสมอภาค...เพราะ
ฉะนั้นพลเมืองที่ถือพุทธศาสนา ต้องการพระ
ราชาที่ดีปกครองอย่างเฉียบขาด, คือ ระบอบ
ธรรมาธิปไตย, ใครก็ได้ ขอแต่ให้เป็น “คนดี”
ก็แล้วกัน, และควรปกครองแบบเฉียบขาดตาม
ลักษณะของธรรม.⁷¹

⁷⁰ สะกดตามต้นฉบับ พุทธศาสนิกชน, พุทธศาสนลิขิตข้อธรรม
บันทึก นึกได้เอง, วันจันทร์ที่ 24 มีนาคม 2495.

⁷¹ พุทธศาสนิกชน, วันพฤหัสบดีที่ 20 พฤศจิกายน 2495, พุทธ
ศาสนลิขิตข้อธรรม บันทึก นึกได้เอง 2495, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

กล่าวได้ว่าผู้ปกครองในอุดมคติของพุทธทาสภิกขุก็คือ “คนดี” ที่ปกครองด้วยวิธีการเผด็จการ หากแต่เป็นเผด็จการโดยธรรม อันเป็นรากฐานความคิดทางการเมืองในพระพุทธานุศาสนาดำเนินตามคติธรรมราชา ที่เชื่อถือว่าผู้นำที่ดีคือผู้นำที่ต้องถึงพร้อมด้วยศีลธรรม คือ *ทศพิชราชธรรม* มีหน้าที่อำนวยความสะดวกสุขให้กับสังคม⁷²

พุทธทาสภิกขุยังเห็นด้วยว่าสิ่งที่คอมมิวนิสต์เรียกร้องระบอบสังคมนิยมและทรัพย์สินส่วนกลางนั้น เป็นแนวคิดที่ตรงกันทั้งกับประชาธิปไตยและพระพุทธศาสนา แต่วิธีการเพื่อให้ได้มานั้นต่างกัน เพราะคอมมิวนิสต์ใช้การบังคับ แต่ในพระพุทธานุศาสนานั้นเป็นไปโดยสมัครใจ ไม่มีการเป็นเจ้าของ เพราะไม่มีตัวตนและสรรพสิ่งต่างๆ นั้นล้วนแต่เป็นเรื่องสมมติ ดังนั้น

Communism อย่างพุทธอาจตีกลับ
Communism ทุกชนิดที่รุกร้าเข้ามาให้
 สูญหายกระจัดกระจายไปอย่างคลื่อนกระทบ
 ผึ่ง...เราไม่กลัว *Communism* ชนิดใดๆ หมด
 เพราะเรามี *Communism* ชนิดของเราที่ดี
 ที่สุดกว่าชนิดใดๆ เสียแล้ว. ทั้งบ้านของเรา

⁷² ดูคำอธิบายเกี่ยวกับพระพุทธานุศาสนาในฐานะที่เป็นรากฐานความคิดทางการเมืองไทย ใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิชย์, *ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ: ดวงดีการพิมพ์, 2523), 1-24.

ก็ดีขึ้นดีไม่มีเชื้อเพลิง...และดีกว่าทุกลัทธิด้วย
ซ้ำเพราะเรา **ไม่ต้องการเป็นเจ้าของแห่ง
สมบัติ นั้น ๆ** เหมือนพวกอื่นทั้งหลาย
Communism ของพุทธศาสนิกจึงผิดจากของ
พวกอื่นโดยสิ้นเชิง และลึกซึ้งเกินกว่าที่พวก
นั้นจะเข้าใจได้อีกด้วย⁷³

กล่าวได้ว่า สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว ในพระพุทธศาสนา
นั้น มีแนวคิดทั้งประชาธิปไตยและสังคมนิยมอยู่แล้วและแนวคิด
ดังกล่าวประเสริฐพร้อมกว่า ประชาธิปไตยและสังคมนิยมของ
โลกตะวันตก เพราะในทฤษฎีของพุทธศาสนิก การเมืองตาม
หลักของพระพุทธศาสนาย่อมเป็นระบอบการเมืองที่ดีกว่า เพราะ
นำพาผู้คนไปสู่ความสุขสูงสุดทางจิต/นิพพาน อันเป็นอุดมคติที่
สูงส่งกว่า ขณะเดียวกันก็เชื่อว่าผู้ปกครองที่ดี คือผู้ที่เป็นคนดี
ปกครองประเทศด้วยวิธีการเผด็จการโดยธรรม

ตามหลักพระพุทธศาสนา จากที่ได้นำเสนอจะเห็นได้ว่า
แม้ว่าพุทธศาสนิกชนจะอธิบายแนวคิดทางการเมืองด้วยคำศัพท์
ทางการเมืองจากตะวันตกอย่างเช่น “ประชาธิปไตย” “สังคมนิยม”
“คอมมิวนิสต์” “สัญญาประชาคม” ก็ตาม หากทว่าสาระสำคัญของ
แนวคิดของพุทธศาสนิกชนนั้น ก็คือ การขบเน้นคุณค่าของ

⁷³ สะกดและเน้นตามต้นฉบับ พุทธศาสนิกชน, วันพุธที่ 5 พฤศจิกายน-ศุกร์ที่ 7 พฤศจิกายน, พุทธศาสนลิขิตธรรม บ้านทึก นี้ก็ได้เอง, 2495, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นที่มาของความจริงอันสูงสุด และการเมืองตามแนวพระพุทธศาสนานั้นก็เป็นระบอบการเมืองที่ดีที่สุด ไม่มีระบอบใดจะดียิ่งกว่า แนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุตั้งที่นำเสนอมานี้ จึงมีส่วนสำคัญในการต่อต้านแนวคิดทางการเมืองอื่นๆ ที่ถูกมองว่าคุกคามความเป็นไทยและพระพุทธศาสนาด้วย

ควรกล่าวด้วยว่า แม้ว่าในระหว่างสองทศวรรษนี้พุทธทาสภิกขุจะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ก็เพียงการตอบโต้และกล่าวหาโดยปัญญาชนฝ่ายตรงข้ามเท่านั้น และถึงแม้จะปรากฏหลักฐานว่าพระเถระชั้นผู้ใหญ่บางรูปเชื่อว่าพุทธทาสภิกขุเกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์ก็ตาม⁷⁴ แต่ทางราชการก็ได้

⁷⁴ ดังปรากฏหลักฐานที่สัญญา ธรรมศักดิ์ได้เขียนจดหมายถึงพุทธทาสภิกขุว่า

สมเด็จพระวันรัต: ว่าท่านพุทธทาสไม่ดี ที่จุฬาลงกรณ์ก็คราวหนึ่งแล้วว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ช่วยอะไรเลย คราวนี้ก็อีก มีคนเชื่อว่า คราวหน้ามาพูด คงบอกว่า พ่อแม่ไม่มีบุญคุณเป็นแน่ และท่านว่าพระทิพย์ฯ ไปกระซิบบอกเป็นความลับว่า ท่านพุทธทาสได้เงินจากคอมมิวนิสต์ และเกี่ยวข้องกับหลวงประดิษฐ์... ในที่สุด สมเด็จพระวันรัตสั่งผมว่าให้เตือนท่านพุทธทาสเสียอย่าให้พูดอย่างนี้อีก.

ดู จดหมายสัญญา ธรรมศักดิ์ถึงพุทธทาสภิกขุ ลงวันที่ 4 กันยายน 2492 ใน พุทธทาส อินทปัญโญ และสัญญา ธรรมศักดิ์, 100 ปี

ตั้งข้อกล่าวหาที่เป็นทางการแต่อย่างไรก็ตาม เมื่อแรก
สร้างสวนโมกขพลารามนั้น พุทธทาสภิกขุได้เล่าว่า มีพระภิกษุ
ชาวอีสานได้มาชักชวนให้เป็นคอมมิวนิสต์ด้วย แต่พุทธทาสภิกขุ

ร้อยจดหมาย พุทธทาส – สัจญา, 274-279.

ในจดหมายตอบกลับไปยังสัจญยานั้นพุทธทาสภิกขุบอกว่า

สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตรนั้น
นอกจากจะไม่อ่านปาฐกถา เรื่อง ภูเขาแก้วพุทธธรรม
แล้ว ยังไม่เคยให้คนที่อ่านแล้วมาอธิบายให้ฟัง
อีกด้วยเรื่องที่ว่าบางคนเห็นว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แปลก
ดีตรงที่ว่าเขาเอง ไม่รู้จักคอมมิวนิสต์ และแถมกำลัง
ทำอยู่ ชนิดที่เปิดโอกาสให้คอมมิวนิสต์เกิดขึ้นก่อน
เวลาที่ควรจะต้องเสียด้วยซ้ำไป. ถ้าพวกพุทธบริษัท
ส่วนใหญ่เหลวไหลกันใหญ่เช่นนี้ ซึ่งเป็นคว่าอะไรก็
ไม่ติดเลย นั่นแหละคือช่องทางที่คอมมิวนิสต์ชนิดที่
ย้ายศาสนาจะเกิดขึ้น. หรือต้องเกิดขึ้น. (สะกดตาม
ต้นฉบับ)

ดู จดหมายพุทธทาสภิกขุถึงสัจญา ธรรมศักดิ์ ลงวันที่ 26
กันยายน 2492 ใน พุทธทาส อินทปัญโญ และสัจญา ธรรมศักดิ์, 100
ปี ร้อยจดหมาย พุทธทาส – สัจญา, 280-281.

หมายเหตุ: สมเด็จพระวันรัต (ปลัด กิตติโสภณมหาเถร) วัด
เบญจมบพิตร กาลต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อสำคัญในคดีพระพิมลธรรม ดู
ธีรชน (นามแฝง), เบื้องหลังการปลดพระพิมลธรรมและพระศาสนโสภณ
ตอน 2, (นครหลวงฯ: สหประชาพานิชย์, 2515).

ได้ตอบปฏิเสธไป⁷⁵ แม้กระนั้นก็ตามข้อมูลจากงานค้นคว้าของโทโมมิ อิตะก็ยืนยันด้วยว่า พุทธทาสภิกขุเองถูกจับตาจากหน่วยสืบราชการลับทั้งจากของไทยและสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง CIA ที่ส่งพระชาวต่างชาติเข้าสืบหาข่าวและการเคลื่อนไหวภายในสวนโมกขพลาราม ขณะที่ตำรวจสันติบาลของไทยได้ส่งนายตำรวจชื่อฉลาด แสงชูทองเข้ามาสืบหาข่าวในสวนโมกข์ แต่ท้ายที่สุดฉลาดก็ได้กลายมาเป็นลูกศิษย์ของพุทธทาสภิกขุ⁷⁶

ขณะเดียวกันภายใต้การโหมต่อต้านคอมมิวนิสต์ในขณะนั้น พุทธทาสภิกขุได้รับอาราธนาจากศาสตราจารย์เคอร์ต เอฟ ไลเดคเกอร์ ที่ปรึกษาของ USIS ให้เข้าร่วมในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ด้วย แม้ว่าพุทธทาสภิกขุจะให้สัมภาษณ์ในภายหลังว่าได้ตอบปฏิเสธไปเพราะว่ากลัวกิเลสมากกว่าคอมมิวนิสต์ก็ตาม⁷⁷ แต่เอกสารชิ้นหนึ่งระบุว่า เมื่อ พ.ศ. 2500 พุทธทาสภิกขุได้รับอาราธนานิมนต์จากศาสตราจารย์ไลเดคเกอร์⁷⁸ อันนำไปสู่

⁷⁵ พระประชา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส*, (2535), 339.

⁷⁶ Tomomi Ito. "Discussion in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand: Buddhadasa Bhikkhu and his world," (2001), 271.

⁷⁷ พระประชา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส*, (2535), 338-339.

⁷⁸ ดร.เคอร์ต เอฟ ไลเดคเกอร์ ที่ปรึกษาฝ่ายวัฒนธรรม The Foreign Service of The United States of America นิมนต์พุทธทาสภิกขุแสดงปาฐกถา เรื่อง พระพุทธศาสนากับลัทธิวัตถุนิยม ใน

ปาฐกถา เรื่อง พระพุทธศาสนากับลัทธิวัตถุนิยม ที่แสดง ณ ศาลาอเมริกัน ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2500 โดยมีสัญญา ธรรมศักดิ์เป็นผู้กล่าวสรุป⁷⁹ ศาสตราจารย์ไลเดคเกอร์นั้นมิได้มีปฏิสัมพันธ์แต่เฉพาะพุทธทาสภิกขุเท่านั้น บทความของเขายังได้รับการแปลลงในหนังสือพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการตอบโต้คอมมิวนิสต์ด้วย⁸⁰

พึ่งกล่าวด้วยว่า เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ยึดอำนาจการปกครอง ใน พ.ศ. 2501 นั้น พุทธทาสภิกขุได้มอบหนังสือเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ทั้งหมดให้กับผู้อื่น เพราะเกรงกลัวการปราบปรามของรัฐบาลในขณะนั้น⁸¹ และภายใต้การปกครองของสฤษดิ์สถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับการรื้อฟื้นให้กลับมามีความสำคัญอีกครั้ง รวมไปถึงขบขันอุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ภายใต้สถานการณ์ที่สถาบันพระมหากษัตริย์กลับมา

วันที่ 4 มีนาคม 2500 ที่ศาลาอเมริกัน พัฒน์พงศ์ กรุงเทพฯ เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 10.1/1 กิจนิมนต์ พ.ศ. 2481-2509. น. [120].

⁷⁹ พุทธทาสภิกขุ, *เรื่องพระพุทธศาสนากับลัทธิวัตถุนิยม* เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 6.3/25 กล่อง 2 [1]-[33].

⁸⁰ เคอร์ต เอฟ ไลเดคเกอร์, *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อโลก*, 95-102 ใน ทวน วิริยาภรณ์, *พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน*, (ธนบุรี: ป. พิศนาคะการพิมพ์, 2505).

⁸¹ พระประสา ปสนนธมโม, (สัมภาษณ์), *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา อดีตชีวิตประวัติของท่านพุทธทาส*, 337-339.

ความสำคัญเชิงอุดมการณ์นี้เอง ก็ปรากฏว่า พุทธทาสภิกขุได้
เห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วย ดังที่ปรากฏ
หลักฐานลายมือของพุทธทาสภิกขุได้เขียนบทกวี “ภาระแห่งเจ้า
ตนหลวง” เมื่อ พ.ศ. 2509 ความว่า

ภาระแห่งเจ้าตนหลวง

*เจ้าตนหลวง ห่วงประชา เป็นภาระ
ดั่งจอมพระ ห่วงสัตววิในสงสาร
เจ้าตนหลวง ห่วงชาติ ราชการ
ดั่งสมภาร ห่วงวัด สมบัติกลาง
เจ้าตนหลวง ยังห่วง ศาสนา
เพื่อประชา พุทธธรรม พร้าสะสง
เจ้าตนหลวง ห่วงการสืบ พระวงศ์,
วาง ทายาท, อย่าง ก่อณมา ภาระเออยฯ.*

2509.

เจ้าตนหลวง ยังห่วง ถึงคนดอย⁸²

การปรากฏหลักฐานว่าพุทธทาสภิกขุเคยวิจารณ์ระบอบ
ราชาธิปไตยนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตรเคลื่อนไหวทางความคิดของ
พุทธทาสภิกขุในช่วงทศวรรษ 2490 ได้อย่างน่าสนใจ ว่าครั้งหนึ่ง
พุทธทาสภิกขุเคยวิพากษ์ระบอบราชาธิปไตยไว้ในวันที่ก่สวนตัว

⁸² สะกดตามต้นฉบับ สิริวิลาส (พุทธทาสภิกขุ), *บทพระธรรม
ประจำภาพ เล่มที่ 1 คำนำและศีลธรรม*, 5.

ก่อนที่จะเริ่มให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลาถัดมา เพราะในรัชสมัยสังคมนิยมแบบเผด็จการอันเป็นแนวคิดทางการเมืองที่โด่งดังที่สุดของพุทธทาสภิกขุที่ถูกเสนอขึ้นในทศวรรษ 2510 นั้นธรรมราชาผู้ทรงทศพิธราชธรรมนั้นทรงเป็นยอดสุดของระบอบการเมืองอันพึงปรารถนาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ⁸³

5. บทสรุป

ช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-พ.ศ. 2509 เป็นช่วงเวลาที่สำคัญช่วงเวลาหนึ่งในการทำความเข้าใจกับแนวคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ เนื่องด้วยภายใต้บริบทดังกล่าวนี้ พระพุทธศาสนาอันเป็นอุดมการณ์หลักของประเทศไทยได้ประทะเผชิญหน้าเข้ากับแนวคิดสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ในช่วงดังกล่าวนี้เองที่ปรากฏว่าได้เกิดการสร้างคำอธิบายในแวดวงภูมิปัญญาพระพุทธศาสนาไทยว่า พระพุทธศาสนาและคอมมิวนิสต์มีท่าทีอย่างไรต่อกันเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร จนนำมาสู่ข้อถกเถียงผ่านงานเขียนของปัญญาชนกลุ่มต่างๆ ทั้งฝ่ายต่อต้านคอมมิวนิสต์และฝ่ายที่เห็นว่าพระพุทธศาสนาขัดแย้งกับหลักการของคอมมิวนิสต์ อันเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่พุทธทาสภิกขุเองได้เริ่มให้ความสำคัญและแสดงทฤษฎีทางการเมืองต่อประเด็นดังกล่าวอย่าง

⁸³ ดูเพิ่มเติมใน พุทธทาสภิกขุ, *รัชสมัยสังคมนิยม*, บรรณาธิการ โดย โดนัลด์ เค สแวนเนอร์, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), 84,88.

ชัดเจนด้วยเช่นกัน จากการค้นคว้าในครั้งนี้ซึ่งใช้เอกสารทั้งจาก
 บันทึกส่วนตัว และธรรมเทศนาในวาระต่างๆ พบว่า พุทธทาส
 ภิกขุได้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยและสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ว่าเป็นอุดมการณ์ที่มีอาจสร้างสังคมในอุดมคติ
 ได้อย่างแท้จริง เพราะทั้งสองแนวคิดมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยวัตถุซึ่ง
 พุทธทาสภิกขุเห็นว่าเป็นไปเพื่อกิเลส เมื่อเป็นเช่นนี้ พุทธทาส
 ภิกขุจึงเสนอว่า สังคมประชาธิปไตยและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์
 ที่แท้จริงนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในทางพระพุทธศาสนา ขอเพียง
 ทุกคนในสังคมหวนกลับมาสู่ศาสนา มุ่งขจัดกิเลส แสวงหาผู้
 ปกครองที่ถึงพร้อมด้วยศีลธรรม ทำหน้าที่ปกครองด้วยวิธีการ
 เผด็จการโดยธรรม สังคมในอุดมคติก็ย่อมบังเกิดขึ้นได้จริง

การค้นคว้าในครั้งนี้ ยังพบด้วยว่าในขณะที่งานศึกษาที่
 ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า พุทธทาสภิกขุข้บเน้นความสำคัญของอุดม
 การณ์ธรรมราชานั้น แต่ในช่วง พ.ศ. 2495 ก็ได้ปรากฏหลักฐาน
 ว่าพุทธทาสภิกขุได้วิจารณ์ระบอบราชาธิปไตยไว้ในบันทึกส่วน
 ตัวด้วย จนกระทั่งเมื่อล่วงเข้าสู่ช่วงทศวรรษ 2500 เมื่อสถาบัน
 พระมหากษัตริย์ได้รับการรื้อฟื้นให้มีความสำคัญในเชิงอุดม
 การณ์อีกครั้ง จึงได้ปรากฏว่าพุทธทาสภิกขุก็ได้ให้ความสำคัญ
 กับสถาบันพระมหากษัตริย์ตามบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ความรับรู้ที่ผ่านมามักชี้ว่าพุทธทาสภิกขุต้อง
 เผชิญกับข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่การค้นคว้าในครั้งนี้
 กลับพบว่าภายใต้กระแสต่อต้านคอมมิวนิสต์นั้น พุทธทาสภิกขุ
 ยังได้เข้าไปปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มที่มีบทบาทในการต่อต้านคอมมิว-
 นิสต์ด้วย อันเป็นสิ่งที่ยังไม่เคยได้รับการเสนอมาก่อน

กล่าวได้ว่า ภายใต้บริบททางการเมืองและภูมิปัญญา พระพุทธศาสนา ช่วงทศวรรษ 2490-2500 พุทธศาสนิกชนมีบทบาทสำคัญในการอธิบายที่ได้อุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตยและสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ด้วยการตีความว่าระบอบการเมืองที่ดีนั้นปรากฏอยู่แล้วในหลักพระพุทธศาสนา และตีความอุดมการณ์ทางการเมืองที่มาจากโลกตะวันตก แม้ว่าพุทธศาสนิกชนจะนำเสนอแนวคิดผ่านการใช้ศัพท์ทางการเมืองอย่าง “ประชาธิปไตย” “สังคมนิยม” ก็ตาม หากทว่าเมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระของแนวคิดทางการเมืองที่พุทธศาสนิกชนเสนอแล้ว ก็พบว่าพุทธศาสนิกชนมุ่งเสนอให้พระพุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์หลักของสังคมต่อไปนั่นเอง รากฐานความคิดที่ปรากฏขึ้นเช่นนี้เอง จะได้กลายมาเป็นแนวคิด “ธัมมสังคมนิยมแบบเผด็จการ” อันโด่งดังของพุทธศาสนิกชนในช่วงทศวรรษ 2510

บรรณานุกรม

เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ

- เคอร์ติส เอฟ ไลเดคเกอร์ ที่ปรึกษาฝ่ายวัฒนธรรม The Foreign Service of The United States of America
นิมนต์พุทธทาสภิกขุแสดงปาฐกถา เรื่อง พระพุทธศาสนา
กับลัทธิวัตถุนิยม ในวันที่ 4 มีนาคม 2500 ที่ศาลา
อเมริกัน พัฒน์พงศ์ กรุงเทพฯ เอกสารหอจดหมายเหตุ
พุทธทาส อินทปัญโญ BIA 10.1/1 กิจนิมนต์ พ.ศ. 2481-2509.
พุทธทาสภิกขุ. เรื่อง พุทธนิตยประโยชน์ หรือ พุทธศาสนากับสังคม
คำบรรยายในพรรษ 22 กันยายน 2495 ของพระอริยนั้นท
มูณี เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ
BIA 6.3/14 กล่อง 2
- พุทธทาสภิกขุ.ความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีศาสนา. คำบรรยาย
สำหรับพระภิกษุใหม่ [25 ก.ค. 2495] หน้า [20]-[29]
เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 3.4/4
กล่อง 1
- พุทธทาสภิกขุ. เรื่องพระพุทธรูปศาสนากับลัทธิวัตถุนิยม.เอกสารหอ
จดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 6.3/25 กล่อง 2.
- พุทธทาสภิกขุ. เรื่องพระพุทธรูปศาสนากับลัทธิวัตถุนิยม. เอกสารหอ
จดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 6.3/25 กล่อง 2.
- พุทธทาสภิกขุ. วัตถุนิยม ปมตตโลกกถา ธรรมเทศนา 25 พุทธ
ศตวรรษ กัณฑ์ที่ 1 เรื่องวัตถุนิยม ปมตตโลกกถา หรือ
ภาวะปัจจุบันของโลกวัตถุนิยม แสดงที่วัดพระบรมธาตุ
ไชยาราชวรวิหาร วันที่ 16 พ.ค.2500 เอกสารหอ
จดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ BIA 3.4/1 กล่อง 1.

พุทธศาสนิกชน. วัดอุทาทที่นวกถา วัดถุนิยม แสดงที่พุทธสมาคม
จังหวัดสระบุรี เอกสารหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ
BIA 3.4/1 กล่อง 1 วันที่ 23 มิ.ย. 2500.

หนังสือภาษาไทย

- กัปตันสมุทร (นามแฝง). *พุทธนิรมเเชชฌูหน้ากับคอมมิวนิสต์*.
กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2517.
- กุหลาบ สายประดิษฐ์. *อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา*
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2545.
- กุหลาบ สายประดิษฐ์. *อุดมธรรมกับผลงานชุดพุทธศาสนา*.
กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, 2531.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริและธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์, บรรณาธิการ.
จาก 14 ตุลาคมถึง 6 ตุลา. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ:
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่ง
ประเทศไทย, 2544.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*.
บรรณาธิการโดย ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. แปลโดย
พรรณี ฉัตรพลรักษ์, ม.ร.ว. ปรกยทอง สิริสุข,ธำรงค์ดี
เพชรเลิศอนันต์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.
- ป๋วย ไรจนะบุรานนท์. *ปาฐกถาเรื่อง พระพุทธศาสนากับลัทธิ
คอมมิวนิสต์พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรม
ราชูปถัมภ์ วันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2493*.
- พระประชา ปสนนธมโม. (สัมภาษณ์). *เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา
อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล
คีมทอง, 2534.

- พุทธทาส อินทปญญโณ และสํญญา ธรรมศกดี. 100 ปํ รํอย
จดหมาย พุทธทาส - สํญญา. กรุงเทพฯ: แปลน
รํดเดอรํส, 2550.
- พุทธทาสภคกข. รํมมกํสํกมณํมม. บรรณนการโดย โดนํล เค สแวงเรอร.
กรุงเทพฯ: มุลนคเรโกมลคํมทอง, 2529.
- พุทธทาสภคกข. คํบรรายหลํกพระพุทธศาสนา (อบรรมผู้ที่จะได้รบ
การปรอดเกล้าฯ เป็นตุลาการ) ชุดที่ 1 ปรจําปํ 2499 ว่า
ด้วย วมษาที่บอกว่าจะไรเป็นอะไร. ธรรมทานมุลนคเรชยา,
2511.
- พุทธทาสภคกข. คํบรรายหลํกพระพุทธศาสนา (อบรรมผู้ที่จะได้รบ
การปรอดเกล้าฯ เป็นตุลาการ) ชุดที่ 3 ปรจําปํ 2501 ว่า
ด้วย ถอนควมยํดมนํตามหลํกพุทธศาสนา. ธรรมทาน
มุลนคเรชยา, 2511
- พุทธทาสภคกข. ชุมนุมนปาสฏกถาศุดพุทธธรรม. สุรษาษฏรํธานี: ธรรม
ทานมุลนคเร, 2530.
- พุทธทาสภคกข. พุทธทาสลคชคธธรรม บันทค นคได้เอง. พคพคคํรํ
ที่ 2. กรุงเทพฯ: แปลนรํดเดอรํส, 2548.
- พุทธทาสภคกข. มนุษยคูนย. กรุงเทพฯ: สํนํกหนํงสํอธรรมบฐา,
2516.
- ม.ร.ว. คคกฤทค ปรอไมช. พระพุทธศาสนากับคคกฤทค. พระนคร:
บรรณนการ, 2510.
- วมวาทะระหวํง ม.ร.ว. คคกฤทค ปรอไมช กับทํานพุทธทาสภคกข.
พระนคร: รํงพคพคอาศรมอํกษร, 2507.
- สมบคค จันทรวงศ และชยอนนค สมุทวณคชย. ควมคคคทางการ
เมอํงและสํกมไทย. กรุงเทพฯ: ดวงคคการพคพค, 2523.
- สครวยาส (พุทธทาสภคกข). บทพระธรรมปรจําภพ เลมที่ 1 คํนํ
และคคคธรรม. สุรษาษฏรํธานี สวงนคเมกขพลาราม, 2549.

หลวงสุริยวงศ์สุทธิแพทย (กระจ่าง บุนนาค). *ทัศนะในพระพุทธศาสนาปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2497.

อนาคาริก ป.สุตตานุันทะ (เขียน). *พระพุทธศาสนาตลอดวิถี มาร์กซิสต์*. เอ็จ ณ บ่อมเพชร (แปล). กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2497.

Ito, Tomomi. *Modern Thai Buddhism and Buddhadasa Bhikkhu: A social History*. Singapore: NUS Press, 2012.

บทความภาษาไทย

ณัฐพล ใจจริง. “พระบารมีปกเกล้าฯ ใต้เงาอินทรี แผนสงครามจิตวิทยาอเมริกัน กับการสร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็น “สัญลักษณ์” แห่งชาติ.” ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2554): 95-130.

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัฒน์. “ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาและรัฐบาล การนิยามความเป็นไทยในการฉลอง 25 พุทธศตวรรษ.” ใน *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 33 ฉบับที่ 12 (ตุลาคม 2555): 70-91.

บทความภาษาต่างประเทศ

Darling, Frank C. “Modern Politics in Thailand.” *The Review of Politics*, Vol. 24, No. 2 (April, 1962), 163 - 182.

Darling, Frank C. "Marshal Sarit and Absolutist Rule in Thailand." *Pacific Affairs*, Vol. 33, No. 4 (December, 1960), 347 - 360.

วิทยานิพนธ์ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

ชลธี ย้งตรง. "ความคิดทางการเมืองพุทธทาสภิกขุ." วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

นิตติ มณีกาญจน. "การเมืองตามเจตนารมณ์ของพระเจ้า: การทำความเข้าใจการเมืองตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ." วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2553.

พัชรลดา จุลเพชร. "แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2548.

Ito, Tomomi. "Discussion in the Buddhist public sphere in twentieth-century Thailand: Buddhadasa Bhikkhu and his world." A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy of The Australian National University 2001.